

AXBOROT ASRIDA FEYK XABARLARGA ISHONISH MUAMMOSI

Ergasheva Nigina Elmurod qizi

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti Xorijiy til va
adabiyoti yo'nalishi 2-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborot asrida feyk xabarlarining ko'payishi va ularga ishonish bilan bog'liq muammolar yoritilgan. Maqolada yolg'on ma'lumotlarning tarqalish sabablari, odamlarning nega feyk axborotga tez ishonib qolishi hamda bunday xabarlarining jamiyatga salbiy ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, media savodxonlikni oshirish, manbalarni tekshirish va axborotni tanqidiy baholash kabi feyk xabarlardan himoyalash yo'llari taklif etilgan. Tadqiqot zamonaviy axborot makonida ishonchli manbani tanlashning ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. Axborot texnologiyalari, media savodxonlik, feyk axborotlar, sensatsion sarlavhalar, jamiyat, shaxs, internetdan foydalanish, salbiy ta'sir.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi natijasida ma'lumot olish jarayoni tez, qulay va cheksiz bo'lib qoldi. Biroq axborot oqimining keskin ortishi feyk, ya'ni yolg'on xabarlarining ko'payishiga sabab bo'lmoqda. Odamlarning bunday axborotga tez ishonib qolishi jamiyat uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Feyk xabarlarining kelib chiqish sabablari: yolg'on xabarlarining tarqalishiga bir necha omillar sabab bo'ladi. Avvalo, har kim internet orqali tezda ma'lumot joylashi mumkinligi feyk xabarlarining sonini oshirmoqda. Ayrim shaxslar yoki guruhlar esa yolg'on axborotni ataylab tarqatib, odamlarni chalg'itish yoki o'z manfaatiga erishishni maqsad qiladi. Shuningdek, ko'plab foydalanuvchilarda media savodxonlik yetarli bo'lmagani uchun ular ma'lumotni tekshirmasdan ulashaveradi.

Odamlar nega feyk axborotga ishonadi?

Odamlarning feyk xabarga ishonishining asosiy sababi – hissiyotlarga berilishdir. Hayratlantiradigan, qo'rqinchli yoki sensatsion sarlavhalar e'tiborni jalb qilgani uchun ularga tez ishoniladi. Yaqin tanish yoki qarindosh yuborgan ma'lumot ham odatda tekshirilmasdan "rost" deb qabul qilinadi. Rasm va videolarning mavjudligi esa yolg'on xabarning ishonchliligini yanada oshiradi, garchi ular ham montaj yoki manipulyatsiya bo'lishi mumkin. Feyk xabarlar nafaqat alohida shaxslarga, balki butun jamiyatga zarar yetkazadi. Ular odamlar orasida qo'rquv, vahima, ishonchsizlik va adovat uyg'otishi mumkin. Sog'liq, siyosat yoki iqtisodiyot bilan bog'liq yolg'on ma'lumotlar noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga olib keladi. Yoshlar orasida esa noto'g'ri dunyoqarash shakllanishi va ijtimoiy madaniyatning pasayishiga sabab bo'ladi.

Feyk xabarlardan himoyalaniş yo‘llari: yolg‘on xabarlardan himoyalanişning eng samarali yo‘li – media savodxonlikni oshirishdir. Buning uchun: Har qanday xabarni bir nechta ishonchli manbadan solishtirib ko‘rish; Faqat sarlavhaga emas, to‘liq matnga e‘tibor qaratish; Rasm va videolarning manbasini tekshirish; Noma‘lum sahifalar va anonim kanallar bergan ma‘lumotlarga ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur. Shuningdek, axborotni tanqidiy fikrlash orqali baholash va “Bu ma‘lumot qayerdan kelgan?” degan savolni doimo o‘ylab ko‘rish muhimdir. Feyk xabarlar turli ko‘rinishlarda uchraydi. Ba‘zan ular shunchaki sarlavhani haddan tashqari hissiyotli qilib yozish orqali e‘tiborni tortadi, ba‘zan esa yolg‘on statistikalar, noto‘g‘ri ilmiy faktlar va manipulyatsiya qilingan rasm yoki videolar ko‘rinishida tarqatiladi. Deepfake texnologiyalarining rivojlanishi esa yolg‘on videolarni haqiqiydan farq qilmas darajaga olib kelmoqda. Odamlarning feyk xabarlarga ishonishining eng asosiy sababi uning psixologik mexanizmlariga borib taqaladi. Inson o‘z e‘tiqodiga mos kelgan ma‘lumotni tezroq qabul qiladi, hissiy holat qo‘zg‘atilganda esa tanqidiy fikrlash sekinlashadi. Ijtimoiy tarmoqlarda ko‘p ulashilgan yoki yaqin odam yuborgan xabarlar ham ko‘pchincha “rost” sifatida qabul qilinadi. Rasm va videolarni ko‘rgan inson ong ostida uni haqiqatdek his qiladi, bu esa o‘z navbatida yolg‘onning tez tarqalishiga sabab bo‘ladi. Feyk xabarlar inson hayotining turli sohalariga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Sog‘liqni saqlash bilan bog‘liq yolg‘on ma‘lumotlar odamlarni noto‘g‘ri davolanishga undashi mumkin. Iqtisodiy sohada esa firibgarlar feyk linklar orqali odamlarning pulini o‘g‘irlash, yolg‘on investitsiya takliflari bilan chalg‘itish hollari ko‘paymoqda. Shuningdek, siyosiy manipulyatsiyalar, jamiyat ichida ishonchsizlik kuchayishi, turli guruhlar o‘rtasida adovat paydo bo‘lishi ham feyk xabarlar oqibatidir.

Muammoning dolzarbligi - axborot oqimi keskin kuchaygan hozirgi davrda feyk xabarlar jamiyat uchun jiddiy tahdidlardan biriga aylanmoqda. Internetdan foydalanish ko‘paygani sari yolg‘on ma‘lumotlar tarqalish tezligi ham oshib bormoqda. Yoshlar ko‘proq ma‘lumotni rasmiy manbalardan emas, balki ijtimoiy tarmoqlardan olayotgani sababli ularning feyk axborotga uchrashi osonlashgan. Bu platformalarda filtr yo‘qligi yoki cheklanganligi yolg‘on ma‘lumotning keng ommaga tez yetib borishiga imkon yaratadi. Yana bir muhim jihat – odamlarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmasining pastligi. Ko‘pchilik ma‘lumotni tekshirishga vaqt ajratmaydi, sarlavha yoki rasmga qarab xulosa chiqaradi. Natijada jamiyatda dezinformatsiya kuchayadi, ishonchsizlik ortadi va noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinadi. Global miqyosda esa feyk xabarlar siyosiy jarayonlarga aralashish, jamoatchilik fikrini boshqarish va turli guruhlarni bir-biriga qarshi qo‘yish vositasiga aylangan. Ushbu holat ko‘plab davlatlarda milliy xavfsizlik darajasidagi muammo sifatida ko‘rilmoqda. Shu sababli feyk xabarlarga qarshi kurashish, media savodxonlikni oshirish, sifatli va ishonchli axborotni tanlash madaniyatini shakllantirish bugungi kunda nihoyatda dolzarb masaladir.

Xulosa. Axborot asrida feyk xabarlarining ko'payishi jamiyatning axborot madaniyatiga, insonlarning fikrlash tarziga va kundalik hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Yolg'on axborotning tez tarqalishi natijasida ishonchsizlik, vahima, ijtimoiy ziddiyat va noto'g'ri qarorlar ko'paymoqda. Bu esa nafaqat alohida shaxslar, balki butun jamiyat xavfsizligi uchun xavf tug'diradi. Shu bois har bir inson o'z axborot iste'moliga mas'uliyat bilan yondashishi, har qanday xabarni tekshirishni odatga aylantirishi zarur. Media savodxonlikning oshishi, tanqidiy fikrlashning kuchayishi, ishonchli manbalardan foydalanish feyk xabarlarining salbiy ta'sirini kamaytiradi. Haqiqatni ajrata oladigan, axborotni ongli ravishda qabul qiladigan jamiyatgina axborot xurujlariga bardosh bera oladi. Natijada, feyk axborotga qarshi kurash nafaqat texnologik, balki ma'naviy va intellektual jarayon ekanini unutmaslik lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To'rayev, B. Axborot savodxonligi asoslari. Toshkent: Fan, 2021.
2. Karimov, M. Media madaniyat va zamonaviy axborot muhitida yoshlar. Toshkent, 2020.
3. UNESCO. Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines. Paris, 2019.
4. Wardle, C., & Derakhshan, H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework. Council of Europe, 2017.
5. O'zbekiston internet axborot makoni bo'yicha tahliliy maqolalar (Kun.uz, Daryo.uz, Gazeta.uz).
6. Europol. Online Disinformation and Fake News Threat Assessment Report, 2022.
7. Khodjayev, U. Raqamli xavfsizlik va axborot madaniyati. Toshkent, 2022.